

MED KNJIGAMI

MISKO KRANJEC, MLADOST V MOČVIRJU.* S tem romanom se je Miško Kranjec spet vrnil v rodno Prekmurje, to pot v Prekmurje pred prvo svetovno vojno, med njo in tik po njej, ko je pisatelj kot otrok moral prenašati morečo revščino dninarske družine in bil priča razburljivim dogodkom, ki so kot odmev bojujoče se in z revolucionarnimi idejami nabite Evrope vzvalovili tudi sicer tako konservativno Prekmurje. V romanu je toliko avtobiografskega kot morda v nobenem dosedanem Kranjčevem delu in tak je bil seveda tudi pisatelj namen. Zato je dogajanje postavil v Veliko Poljano, torej v svoj rojstni kraj, sebe kot otroka je nazval z Miškom in ni razloga za dvom o tem, da so prav tako druge osebe resnično obstajale ter bile take, kot jih v delu spoznavamo. Vendar pa je avtobiografija — skorajda jo lahko tako imenujemo — pisana v tretji osebi, kar je pisatelju dajalo možnost za kompleksnejši oris prekmurskih ljudi in dogodkov v tistem času.

Toda časovna odmaknjenost in mešanje izraznih elementov povzročata stilno neenotnost, ki je poglavitna slabost romana. Kranjec namreč gleda na svoje Prekmurje izpred pol stoletja kar s trojimi očmi: z očmi tipičnega, revnega, neukega, z vsakdanjimi skrbmi in težavami ubadajočega se Prekmurca, z očmi zrelega, civiliziranega, izobraženega in razmišljajočega pisatelja in končno z očmi otroka, ki spet razsoja in vrednoti po svoje. Ti vidiki se začno križati že v začetnih poglavjih in potem preraščajo drug drugega skozi celoten tekst, prepletajo se brez prave discipline, kot so pač pisatelju sproti prihajali pod pero. Vmes, med temi tako različnimi žarometi, pa so spet dolge strani, napolnjene z objektivno risanimi dogodki, ko ni nikjer več čutiti ne avtorja ne njegovih preprostih tolmačev, in prav tu je Kranjec najmočnejši. Naj navedemo nekaj ilustracij! V prvih poglavjih opisuje avtor revščino v zamočvirjenem Prekmurju, bedo svoje družine in sebe kot zanemarjenega, zapuščenega otroka, opisuje s skorajda ogorčenim obžalovanjem, da se starši niso bolj menili zanj. Njegovo pisanje tu že obstane na meji, ko naj bi se začelo esejistično razmišljanje o pravilni in nepravilni negi dojenčka. In ko piše o domišljiji in resničnosti v močvirju, zrelo razmišlja tudi o umetnosti v zvezi z resničnostjo in neresničnostjo, a ko on in brat Lojz gledata rezljane kipce pri ljudskem umetniku Hrovateku, je njuno razmišljanje o kipcih in o svetih rečeh seveda čisto otroško. Zato pa tembolj sveže učinkujejo taki prizori, kot je večerni obisk logarja Marka v Kranjčevi družini; tu pisatelj že stopa čisto v ozadje, njegovi ljudje v svoji prvobitnosti in razmere v takratnem Prekmurju pa stoje plastično pred nami.

V splošnem pa Kranjčevi spomini na mladost v močvirju niso veseli. Močvirje mu ni samo pokrajinska posebnost, ampak se dviga v tragični simbol materialne revščine in duhovne zaostalosti v Veliki Poljani. Večkrat do ljudi iz svojega nekdanjega okolja ne čuti tiste romantične topline, s kakršno človek v starejših letih navadno ožarja vse, kar je povezano z detinstvom. (Tudi v literaturi imamo dovolj takih primerov.) Nasprotno: ljudje iz Velike Poljane so pisatelju licemerci, hlapčevsko ponižni, brez samozavesti in ponosa, fatalistično so vdani usodi in katekizmu, vse od zgoraj diktirane resnice so jim nedo-

* Miško Kranjec, *Mladost v močvirju*, izdala in založila Pomurska založba, CZP »Pomurski tisk« 1962, opremil Lajči Pandur.

takljive, drugo pa, kar je s temi resnicami v nasprotju, je sad hudičevega prizadevanja. Pisatelj celo svojo mater in očeta vključuje v krog ljudi, ki jim je namenjena njegova ogorčenost. Edino Lojz, Miškov brat, je že od mladih nog pogumen, iznajdljiv in bister, hkrati že tudi upornik proti veljavnim normam in konservativni miselnosti zamočvirjenega prekmurskega življenja. Kot tak je Lojz najsvetlejša podoba v družbi bednih močvircev, še več, je že skoraj idealiziran primer izkoriščenega človeka, ki se bo nekoč zavestno želel pridružiti revoluciji. Komaj se tej svetlobi pridružuje še podoba zdravnika, s katerim Miško med vojno lovi piškurje. V njem tiči skrita slovenska nacionalnost, ki jo pisatelj dalj časa daje le slutiti, dokler je popolnoma ne razkrije; a zdravnikova vloga je preveč epizodna, da bi mogla kaj bolj razganjati nekakšno splošno mračnost, v katero so zaviti Kranjčevi ljudje v tem romanu. Tak pogled na mladostno okolje je pravzaprav presenetljiv, če pomislimo na to, s kakšno toplino je Kranjec v mnogih prejšnjih romanih oblikoval svoje ožje rojake in kako je v svojih drugih spominih — omenimo naj samo zbirko novel *Imel sem jih rad* — z vse odpuščajočim razumevanjem in s prizanesljivo vostjo prikazoval slabosti in vrline ljudi iz taistega močvirja.

Kljub temu pa Kranjcu še vedno uspeva prikazovanje revnega prekmurskega človeka, njegovih socialnih tegob, boja za zaslužek in mučnega odhajanja na sezonsko delo, torej opisovanje stvarnih dejstev iz Prekmurja, s katerimi je pisatelj v delih iz dobe med obema vojnama tako prepričljivo predstavil podobo tega dela Slovenije. Nekoliko pa moti v romanu preprosto ločevanje prekmurskega življa na revne kočarje in dninarje, kot so bili Kranjčevi, ter na bogataški sloj z grofi, bogatimi kmeti, žandarji, župniki, učitelji in trgovci; pravzaprav še bolj moti medla slika tega sloja. V prizoru, ko se Lojz, ves bister in življenjski, z učiteljem in župnikom pogovarja o tem, ali se vrta zemlja okoli sonca ali obratno, pisatelj najbrž prenapeto izkazuje primitivnost vaše inteligence; iz vsega je čutiti pisateljsko šablono ter pomanjkanje smisla za resnično duhovno in svetovnonazorsko problematiko teh »višjih«
stanov. Le učitelj Paller se v nadaljevanju romana nekoliko izmika šabloni. Sicer tudi ta med vojno govori o ogroženi madžarski domovini, vendar pa se obnaša nekoliko molčeče in skrivnostno in prav v tem je zanimiv; v skladu s pisateljevim odnosom do domovinskega in vojnega vprašanja postaja navzlic svojemu madžarskemu poreklu čedalje bolj pozitivna oseba. Še bolj, četudi ne izven Kranjčeve šablone, pač pa kot predstavnik bogastva je naslikan žid Reich s svojo družino. Ob njegovem bogastvu je v mladega Miška postopoma, skoraj neopazno prihajalo trpko spoznanje o veliki socialni razliki med ljudmi.

V to prekmursko močvirje z neprebujeno revno množico na eni in z redkimi »boljšimi«
ljudmi na drugi strani nenadoma udari novica o sarajevskem atentatu in o vojni s Srbijo. Kranjec na svoj stari način, nekoliko naivno, skozi miselnost najbolj preprostega prekmurskega človeka razmišlja o teh dogodkih. To razmišljanje je dokaj mikavno, čeprav je preveč dolgovezno in nam ne odkriva globljih resnic o smislu vojne in miru, ker jih s tega aspekta tudi ne more odkrivati. Je pa nesmisel vojne iz tega pisanja dovolj razviden, poleg tega pa Kranjčevi ljudje spričo vojnih dogodkov dobivajo čedalje določnejše obrise. V ospredje stopata nacionalno vprašanje in pa vprašanje osebne človekove morale. Pisatelj spet menjava aspekte in se v svojih meditacijah na široko sprehaja od doživetij v rani mladosti do dogodkov iz druge svetovne vojne. Posebno pozornost v teh poglavjih posveča židu Reichu in židovskemu

vprašanju nasploh. Zdi se, kakor da je na Kranjčev odnos do židovstva močno vplivala ravno Reichova izrazito madžarska orientacija in izkoriščevalsko obnašanje tega bogatega človeka med vojno. A končna sodba o židovstvu v romanu vendarle ni dovolj jasna, to pa najbrž zaradi dogodkov v drugi svetovni vojni. Kakor da bi pisatelj nihal med spoznanji iz mladih let in pa tem, kako je v zrelih letih gledal na židovstvo kot na prvo žrtev nacistične histerije. Sicer pa so pisateljevi spomini na vojna leta prepričljivo napisani, pa naj gre za zgodbe iz Kranjčeve ali iz Reichove družine, za usode drugih ljudi ali za kakršnokoli tolmačenje dogodkov.

Svoj višek doseže roman s poglavji pod skupnim naslovom *Revolucija v močvirju*. Kaže, da ima pisatelj kaj povedati ravno iz časov, ko se je končevala vojna in se je na Madžarskem in v najpreprostejši obliki tudi v Prekmurju začejala socialna revolucija. Te strani v romanu najbolj pritegnejo, zakaj oznake so tu jasne, dogodki se vrstijo v logičnem zaporedju, politiziranje je neprisljano. Seveda je bila v primitivnem, politično neprebujenem močvirju edina možna oblika revolucije napad na grofičino bogastvo in na trgovino bogatega žida Reicha. Ob tej priliki so se v ljudeh začela razpletati mnoga nasprotja, v odnosu med Kranjčevimi in Reichovimi kot sosedi pa še posebej razčiščevati bistvene komponente tega odnosa: razmerje med revnim in bogatim, med hlapcem in gospodarjem, vprašanje različnega pogleda na svet in različnih religij, pri malem Mišku pa še komaj prebujajoče se ljubezensko čustvo do male židovke Iluš. Tu pisatelj spet najprej razmišlja o revoluciji z možgani svojega preprostega Prekmurca, a ne more ostati pri tem. Čedalje manj mu uspeva, da bi zakril sebe kot intelektualca, vedno bolj mu silijo pod pero lastna spoznanja o družbi in revoluciji. Zato pa tudi vedno manj ustrezajo preproste primerjave, ki jih nahajamo v tem razmišljanju, kot je na priliko tista o podobnosti revolucije v močvirju z Luciferjevim uporom proti Bogu. Seveda gre tu le za estetski okus in stilno skladnost v malenkostih, v glavnem pa zaradi tega splošna podoba »revolucionarnih« dogodkov v močvirju ni močnejše prizadeta. Značilno za pisatelja je, da v revoluciji, tudi v tej poljanski, išče predvsem človeka. Kakšne lastnosti bodo ob tej priliki udarile na dan, kako se bo tu človek pokazal v vsej svoji elementarnosti, kakšne bodo moralne posledice vsega tega? Vsekakor je Kranjcu na določeni stopnji družbenega razvoja revolucija nujna, je pa v vsaki nasilni, čeprav logični spremembi družbenega reda nekaj težkega, tragičnega, zakaj vsaka revolucija človeka razvrednoti, ga kot osebnost napravi nepomembnega. Revolucija v Veliki Poljani pa je razen tega razvrednotila tudi smisel revolucije same, ker je obstajala samo v tem, da so ljudje uničili židovo trgovino. In ko pisatelj končno (že čisto esejistično) razglablja o teh dogodkih izpred pol stoletja, ugotavlja, da revolucija na Madžarskem in v Prekmurju leta 1918 in 1919 zato ni mogla uspeti, ker je bila brez idejnega programa, pa tudi zato, ker je potegnila ostro črto med mestom in vasjo. Ni pritegnila vaškega proletariata, ki je bil lačen zemlje, in tudi ni računala nanj. Revolucijo so izvajali maloštevilni mestni proletarci in uradniki, celo židje (spet židje!) so se znašli v njenem vodstvu. Vse to Kranjčevo razmišljanje o razburkanih dogodkih v Prekmurju ob koncu druge svetovne vojne je zanimivo, čeprav komajda še spada v beletrijo. Tu potem tudi ni več nobenega otroštva. Kranjec je obstal pri sebi kot pisatelju in izobražencu, četudi je Lojz kot pristaš revolucije, ki si sam priskrbi proletarsko kapo in puško, tu pa tam še polnokrven in stoji

pokonci v vsej tej poljanski zmedi. Vendar pa se je pisatelj, kot kaže, preveč omejil na stvarne dogodke ter se preveč spuščal v pogovore sam s seboj, da bi mogel v teh zaključnih poglavjih dati večjo vlogo sebi kot otroku in pa Lojzu kot revolucionarju, kar bi bila smiselna posledica Lojzovega razvoja.

Kranjčev roman *Mladost v močvirju* je vseskozi prijeten tekst, dasi je močno in neurejeno natrpan z dogodki in meditacijami. Ponekod je preveč razvlečen, često stilno neubran, je pa organsko dopolnilo vsem pisateljevim delom iz revnega Prekmurja in hkrati ponovno slovo od njegove močvirske mladosti.

Jože Šifrer

POLJSKA LIRIKA DVAJSETEGA STOLETJA. Antologija poljske lirike dvajsetega stoletja, ki je v preteklem letu izšla pri Državni založbi Slovenije v Ljubljani, je sad skupnih teženj naših in poljskih kulturnih delavcev po boljšem medsebojnem spoznavanju. Največji in najtežji delež pri tem do neke mere kolektivnem prizadevanju je imel prevajalec Lojze Krakar, in to ne samo zato, ker je moral dati izbranim poljskim pesmim enakovredno umetniško obliko v slovenščini, temveč tudi zato, ker je kot izredno dober poznavalec poljske poezije tudi sam izbiral in odločal, kaj naj se prevede. Glavna svetovalca sta mu bila poljska književnika Zygmunt Stoberski in Ryszard Matuszewski. Le-ta je knjigi napisal tudi uvod in v njem na kratko, a plastično orisal poljsko pesništvo v preteklosti in njegove današnje razvojne tendence. Prevajalec sam je napisal še zgoščene podatke o posameznih pesnikih in pa spremno besedo, kjer med drugim pripoveduje o svojem deležu pri izboru:

»Ko sem živel v Varšavi, sem se osebno seznanil z večino živih pesnikov, ki so zastopani v tej antologiji, in se z mnogimi tudi spoprijateljil. Po Varšavi sem prenašal poljski rokopis te knjige pod roko ali v glavi, se o njem posvetoval s poeti ali ljubitelji in poznavalci poezije, izločeval in dodajal, izbiral in poslušal tehtne nasvete, tehtal izvirnost in prevedljivost posameznih pesmi — in skušal doseči, da bi bila sodobna poljska poezija v tem izboru predstavljena čimbolj nepristransko in da bi bila vsaka pesem tudi v slovenščini predvsem pesem.«

Ta antologija je torej nastajala popolnoma drugače kakor antologija jugoslovanske lirike v poljščini, ki je izšla pred tremi leti v Varšavi. Pri tej knjigi je sodelovala cela vrsta prevajalcev — samo za slovenski del, ki obsega sedeminštirideset pesmi, jih je bilo sedemnajst. Le-ti so na podlagi že prej pripravljenega izbora prelili poezijo naših narodov v poljščino, a po večini brez znanja naših jezikov, le s pomočjo tudi že prej pripravljenega dobesednega prevoda. Da je antologija jugoslovanske lirike kljub takemu »mehaničnemu« postopku dobro prepesnjena, je zasluga prizadevnih poljskih pesniških prevajalcev. Tudi v našem primeru gre za pesnika, ki pa ni dobil in tudi ni želel dobiti v roke že določenega izbora, temveč je sam, z lastno razgledanostjo pa tudi z lastno vnemo pripomogel k dokončni obliki te antologije. Jasno je, da je bila Krakarjeva naloga izredno težka: da bi bil izbor res kar se da nepristranski, se je moral odločati tudi za take pesmi, ki mu morda kot prevajalcu ne »leže«, hkrati pa upoštevati razne želje in nasvete, ki mu tudi niso olajševali dela. Tako je izbor naraščal in dosegel